

כ' חשוון תשע"ה

בסייעתא דשמיא

שיעור הגאון ר' מיכאל בלייכר שליט"א

בגדר תקנת מעש"י תחת מזונות

א. איתא בגמ'¹ "חייב במזונותיה וכו'. תנו רבנן: תיקנו מזונותיה תחת מעשה ידיה

ופירקונה תחת פירות, וקבורתה תחת כתובתה, לפיכך בעל אוכל פירות."

דין זה של תקנו מעשה ידיה תחת מזונותיה מעורר שאלה חשובה שנידונה הרבה בדברי הפוסקים אבל עדין לא זכתה לביורור. השאלה היא איך להגדיר את התלות ההדדית בין שני החיובים, חיוב מזונות וזכות של מעשי ידים. כלומר יש לברר מהו גדר התקנה של מעשה ידיה תחת מזונותיה, האם יסוד תקנת מעשה ידיה תחת מזונות זהו כעין תשלום מזונות על מעשה ידיים וממילא אם אין לו את מעשה ידיה אינו חייב במזונותיה, או דילמא שאף אחר תקנת מעשה ידיה תחת מזונותיה אינו כתשלום אלא הוא דין לעצמו שזכאי במעשה ידיה אבל לא תלוי לגמרי במזונות. הנפקא מינה המעשית שתלויה בשאלה זו היא במקרה שחיוב אחד מתבטל האם הזכות שכנגדו קיימת או לא.

לדוגמא במקרה בו הבעל לא רוצה לזון או לא יכול לתת מזונות האם מפסיד מעשה ידיים באופן מידי. ישנו גם מקרה הפוך, באשה שאינה יכולה לעשות האם מפסידה מזונות, במצב כזה שאשה אינה עושה יעויין בסימן פ שמורדת כופין אותה בשוטים כל עוד שלא אמרה איני ניזונת ואיני עושה.

ולכאורה אפשר להביא ראיה לשאלה זו מדין אשה שאינה רוצה לתת מעשה ידיה לבעלה שכתב הב"ש² שאין הבעל חייב לזונה ואפילו שלא אומרת איני ניזונת ואיני עושה אם כן לכאורה נראה שמעשה ידיה הוי בגדר תשלום ותמורה למזונות ואם אינו מקבל מעשה ידיה אינו חייב לזונה.

והנה יש לעיין במקרה של בעל שהפסיד את מעשה ידי אשתו מן הדין כגון במורד על אשתו כתב הרמ"א בסימן צ' סעיף ה' "המורד על אשתו או מדירה ואינו נוהג עמה מנהג אישות, י"א דאם מתה אינו יורשה. (הגהות מרדכי פ' אף על פי)" ולכאורה הוא הדין מעשה ידיה שאין הבעל מקבל ונשאלת השאלה האם נשאר עליו חיוב מזונות.

¹ בבלי מסכת כתובות דף מז עמוד ב

² עיין סימן פ' סעיף ט"ו

וכתב בספר בית יעקב שם "דדוקא בחיוב מדידה לדידיה מפסיד מורד... דהוא מפסיד ולא היא; דאטו מורד... פטור ממזונותיה. אלא ודאי דרק הוא מפסיד חיובא שלו. וכמו כן נראה דאין לו פירות ומעשה ידיה... כשהוא מורד... וחיובים ידיה לא מפסדת... אבל חיובא דידה... אינו יכול לקלקל" כלומר מזונות עיקר ואפילו שלא מקבל מעשה ידיה עדין חייב במזונותיה. נמצא שאין חיוב המזונות בגדר תשלום על מעשה ידיה אלא תקנה בפני עצמה.

ב. בפד"ר ה בעמ' 353 דן הגאון ר' לייזר גולדשמיט באריכות בתקנת מזונות ומביא שיטות ראשונים בנוגע לזה. הנדון בפסק הדין שהבעל מורד על אשתו והאשה תובעת מזונות אמנם האשה משתכרת ויש לה מעשה ידיה, היות שהבעל מורד יש מקום לדון שהפסיד מעשה ידיה וממילא צריך לזון אותה ומביא שם את דברי בית יעקב הנ"ל כראיה ודוחה דבריו שלא משמע כן בכל הראשונים. ונבוא כאן לעיין בגדרן של תקנות הכתובה ואם תלויים בזכויות הבעל שתקנו תחתיהן.

1. כתב הר"ן בכתובות דף פ' ע"ב בנוגע לשומרת יבם אם היבם אוכל פירות מנכסי מלוג של שומרת יבם שבעלה אכל מהם בחייו שהלא הוא מקבל את הנכסים כתב בשם הרשב"א

" וכתב הרשב"א ז"ל דבנכסי מלוג שנפלו לה תחתיו דבעל דאמרינן בהו יחלוקו,,, **שאינ היבם אוכל פירות קודם כניסה כלל**, דבגופה של קרקע הוא שיש לו זכות שאם מתה יירשנה, אבל פירות בחייה לית ליה כלל,,, ואפילו בעל נמי לא תיקנו אלא משום פרקונה ויבם אינו פודה; וכדתניא בפרק נערה שנתפתתה (דף נ"ב ע"א): נשבית לאחר מיתת בעלה אין היבמין חייבין לפדותה,,, אלא דמהיא דיבמות דפרק החולץ (דף ל"ט) משמע דאית ליה, וצריך לעיין עוד"

הרי דעת הרשב"א לכל הפחות גבי פירות תחת פרקונה שהזכויות והחיובים תלויים זה בזה ומכיוון שאין לשומרת יבם זכות לפדיון אצל היבם כי אין הוא חייב לפדותה נשללת מהיבם עקב זה גם הזכות לפירות מנכסיה אף על פי שמעצם הדין צריכים הפירות להיות לו כפי שיש לו זכות מנכסיה לאחר שהוא במקום הבעל.

הר"ן שם חולק על דברי הרשב"א וכך כתב

"ובודאי דהיא דהחולץ מוכח בהדיא, דאותה זכות עצמה שיש לו ליבם בגופה של קרקע, יש לו באכילת פירות. ולפיכך אני חוזר לתרץ מה שהקשה הרב ז"ל, דנהי דאין היבם חייב לפדותה,,, **אפילו הכי כל שנפלו לה תחתיו דבעל, יבם אוכל פירות**,,, מכח אחיו שהוא יורשו. ואף על פי שאינה נפדית מנכסי אחיו, הרי לא תלו חכמים פירות בפרקונה, לומר כל שאינה נפדית לא יזכה בפירות, אלא חכמים חייבו בפרקונה כל היכא דקרינן ביה ואותבינך לי לאינתו, אבל היכא דלא אפשר, כגון שמת, יורשין זוכין מכחו בפירות ואין חייבין לפדותה"

הרי אם כן שדעת הר"ן שהזכויות והחייבים שכנגדם אינם תלויים זה בזה וגם במקרה שמאיזה טעם שהוא אין חיוב לפדיון אין הזכות לפירות נפקעת בגלל זה.

ניתן להביא ראיה לדברי הר"ן מדברי השטמ"ק כתובות בדף מז ע"ב על תקנת קבורתה תחת כתובתה שכך כתב

"וקבורתה תחת כתובתה, כתב רש"י ז"ל דהיינו תחת הנדוניה שהכניסה לו... ולפירש"י ז"ל כיון שכבר תקנו זה תחת זה, **אפילו לא הכניסה נמי הדין כך**"

2. לאחר שביארנו את שני הצדדים יש מקום להטעים את סוגית הגמרא בבבא מציעא צ"ו, שם הסתפקה הגמרא האם בעל בנכסי אשתו פועל הוי או שוכר כלומר מה היא אחריות הבעל כלפי הנכסים ומפרש רש"י הטעם למה יהא שוכר וכך כתב "ומאי שכירותיה - שהרי תיקנו לה חכמים פרקונה תחת פירות"

כלומר הואיל ותמורת זכות הבעל לפירות הוטל עליו החיוב לפדותה, הרי חיוב זה הוא תשלום דמי השכירות עבור הפירות וזה רק אם נאמר שהתקנה פרקונה תחת פירות הוא במובן תמורה וא"כ משלם הבעל דמי שכירות, אך אם נאמר שהפרקון בתקנה אינו בגדר תמורה לפירות אלא רק סיבה וטעם לתקנת הפירות וגם במקרה שאין פדיון עדין חיבת בפירות וא"כ הרי אין משלם הבעל דמים תמורת הזכות בנכסים ולכן הוא שואל ולא שוכר. ומבואר היטב הנידון אם החייבים והזכויות תלויים זה בזה

3. בגיטין דף י"ז מובא מחלוקת בין רבי יוחנן לריש לקיש, בעל המגרש את אשתו עד אימתי הוא אוכל פירות, אם עד נתינת הגט או רק עד כתיבת הגט כי לכאורה "כיון שנתן עיניו לגרשה שוב אין לו פירות"

וכתב הרי"ף " לענין פירי בפרקונה תליא מילתא, כדאמרינן תיקנו פרקונה תחת פירות וקיימא לן דלא פקע פרקונה מיניה עד דמטא גט לידה. הלכך כל כמה דמחייב בפרקונה אית ליה פירי. ושמעת מינה דהלכתא כרבי יוחנן דאמר יש לבעל פירות עד שעת נתינה"

הרא"ש פסק להלכה כדברי הרי"ף כי אף שהדין נותן שהבעל יפסיד פירות משעה שנתן עיניו לגרשה, בכל אופן מכיוון שחיוב הפירות הוא תחת פרקונה והחיוב בפרקון טרם פקע ממנו אין לשלול את זכותו לפירותיו וא"כ דעתם כדעת הרמב"ם והרשב"א לעיל בשומרת יבם שאינו אוכל פירות כי אין הוא חיב לפדותה ובע"כ הוא משום שהתקנה היא שיהא זה תמורת זה.

אמנם הר"ן שם חלק על דברי הרי"ף וזה לשונו "דברי הרי"ף ז"ל בכאן צריכים עיון, דמנא ליה דלא ליפקע פרקונה בכתיבת הגט לכשיגרש בסוף; **ודאי מאן דאית ליה משעת כתיבה בפירות, פרקונא נמי פקע בהיהא שעתא**"

ואם כן לכאורה מצינו סתירה בדברי הר"ן, שהרי בשומרת יבם כתב שיש ליבם פירות אפילו שאין חיב בפרקונה ונשמע שאין זה תמורת זה ואילו לגבי פירות בגט כתב שאם יש פירות בודאי שאין חיוב פרקונה ונשמע שדעתו שהדברים תלויים זה בזה.

ויש מקום לחלק ולישב את הסתירה בדעת הר"ן שיש הבדל אם הסיבה שבגינה אינו מתחייב הוא משום סיבה מהותית בעיקר החיוב או סיבה צדדית ונבאר שיבם שאוכל פירות אזי מה שאינו מתחייב בפרקונה הוא סיבה צדדית שאינו יכול לממש תנאי שנקבע בפדיון "ואותבינך לי לאינתו" היות והפדיון הוא מנכסי המת ובגלל שהשלילה היא מסיבה צדדית לא עוקר את זכותו בפירות, אבל בסוגיא בגיטין שהטעם שנקבע ממנו הפירות הוא בגלל התנהגותו הרי בהכרח שגם לדעת הר"ן זה יגרור פטור מהחיוב שכנגד שאף שאין התקנות תלויות ממש זה בזה מכל מקום הרי שניהם מאותו סיבה וכשיש הפקעה מהותית סימן שאין בכוח הסיבה לזכות אם כן גם אין בכוחה לחייב

ג. לפי זה צריך לברר במקום שההפקעה היא שאינה רוצה לקיים את חיובה האם זה נחשב סיבה צדדית כשאשה לא רוצה לעשות מעשה ידיים והדין שיהיה לה מזונות או שלא (ויש עוד דוגמאות כגון אשה שהיא לא בת מלאכה או חולה שפשוט שאינה מפסדת מזונותיה)

בענין זה יעויין בשו"ת הרשבא (הובא ברמ"א סימן ע' סעיף יב' ומקורו מתשובה מכת"י מהדו' מכון ירושלים סימן קעח) שמדבר על האשה שהלכה לבית אביה דהיינו מורדת ממלאכה וכתב ששוכר עליה ומנכה ממזונות עוזרת למלאכות קטנות שהיא חיבת אבל כל עוד שעושה מעשה ידיה הרי הוא חייב במזונותיה וכן כתב גם בשו"ת הריטב"א בסימן ק"נ שאם אינה רוצה לעשות אע"פ שהמזונות עיקר תפסיד מזונות שאין לך נזונת ואומרת איני עושה והוכיח מהמשנה וכך לשונו

"והתשובה עליה, **ממתני' מוכח** לדברי ר' יוסי בר' חנינא דמורדת ממלאכה אין לנו להפקיע מזונותיה מדין קנס, ואי מפסדא לאו מדינא הוא דמפסדא שלא תקנו לה מזונות בכי האי גוונא. אף נאמ' לך אני רואה שאחז"ל שהבעל חייב במזונות אשתו בעודה תחתיו ואפי' מגורשת ואינה מגורשת בעלה חייב במזונותיה ואע"ף שבודאי אינה עומדת תחתיו ומשמשת".

לכאורה אם כן מורדת ממלאכה זה סיבה צדדית שלא פוטרת את הפקעת המזונות אמנם ברמ"א לקמן סימן פ' סעיף טו' כתב "כל אשה שתמנע מעשות מלאכה ממלאכות שהיא חייבת לעשותן, כופין אותה לעשות. הגה: ואינו זנה עד שתעשה; וכן ב"ד משמתין אותה.... אבל אם אומרת איני נזונת ואיני עושה הרשות בידה " ומזה רואים בפשטות לא כדברי הרשב"א והריטב"א שלא תלוי בהפקעה אלא אם בפועל לא עושה מלאכות אינו זנה.

ד. יש עוד נקודה לעיין בדברי בית יעקב שהבית יעקב אומר שאף הבעל מפסיד את המעשה ידים בכל אופן חייב במזונות וכותב לשון "המותר ממזונותיה את זה הוא מפסיד אבל אינה יכולה להגיד שתקח את כל המעשה ידים ותשלם לי מזונות כלומר את החלק של המעשה ידים שהוא נגד המזונות אינו צריך לתת וכאן יש להקשות אם הפסיד את המעשה ידים איך יכול לומר צאי מעשה ידיך ופטור ממזונותיה וממילא יצא מזה למעשה במורד שיכול לומר צאי מעשה ידיך למזונותיך וזה תמוה שהרי אין לו את מעשה ידיה ואיך יכול לומר צאי וצ"ע.

על זה הרב שאול ישראלי רוצה לחדש שכל התקנה של חכמים שיש לבעל מעשה ידיים הייתה רק כנגד המותר ולא כנגד המזונות עצמם.
ודבריו צריכים עיון מרהיטת הסוגיא בריש המדיר ויל"ע בזה.